

INTERJÚ BOD PÉTER ÁKOSSAL A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR MEGALAPÍTÁSÁNAK 30. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

GRANÁT MARCELL

Hogy kezdődött az Ön egyetemi pályafutása, hogyan került kapcsolatba a gazdaságpolitika oktatásával?

Azzal kezdeném, hogy ötéves szakon végeztem az elméleti karon 1975-ben. A legtöbben, így az ipar szakosok, agrár- és belker-szakosok négyéves képzésben vettek részt. Az elmélet-igényes szakok viszont ötévesek voltak. Magam az elméleti karon, de azon belül egy érdekes kombinációban végeztem, ami azóta nincsen: vállalati modellezőként. Ez azt jelenti, hogy elég sok matekot kaptunk, ugyanúgy, mint az elméleti kar többi hallgatója, de kevesebb ideológiai tárgyat, viszont tanultunk több mikrogazdasági tárgyat. A szakirány valamilyen oknál fogva megszűnt, most ezeknek a tárgyaknak a többsége két karhoz is tartozik. Ez volt az egyetemi háttér, de ez lett a személyes történetem is: a nemzetgazdasági és a mikrogazdasági témák iránt egyaránt érdeklődtem, érdeklődöm.

Tehát 1970 és '75 között jártam ide, utána munkába álltam, de nem sok idő múlva, 1977 őszén a Szervezés és Vezetés Tanszékhez kerültem külsős óraadóként, aztán félállásúként. Akkor már makrogazdasági kutatóintézetben dolgoztam, ám itt az egyetemen mikrogazdasági tárgyat oktattam. Megint megjelenik tehát a kettősség: a fő munkahelyem, a Tervgazdasági Intézet, ami a Tervhivatalnak a kutatóintézete volt, alapvetően nemzetgazdasági (ahogy akkor mondták: népgazdasági) kérdésekkel foglalkozott. Ám történetesen az én témám a vállalati tervezés és vállalati stratégia volt, annak kapcsolódása a kormányzati szintű tervezéshez, gazdaságpolitikához; és ehhez társult az, hogy itt az Egyetemen a vállalati szervezés és vezetés lett az oktatandó tárgy. Ennek a kettősségnek személyesen később nagyon nagy hasznát láttam a kormányzati munkában. E két kultúrában, ami hajlandó szétválni a közgazdaságtanban és a közgazdászok fejében, magam egyszerre benne éltem. Ez azért is lényeges, mert a gazdaságpolitika mint tárgy tekinthető ugyan makro tárgynak, hiszen nagy ügyekről van szó (rendben van-e a költségvetés, a monetáris politika miként szolgálja a nemzetgazdasági céljokat, miként alakul a területi politika, versenypolitika), ugyanakkor a versenypolitika tárgya a vállalat, a vállalati struktúra. A regionális politika tárgya valamilyen tevékenység területi vonatkozása, a gazdaságpolitikai döntéshozatal egésze létező szervezetekre, intézményekre, vállalatokra, egyénekre, szavazókra hat. Tehát ez olyan tárgy, ami mind a mikro-, mind a makrogazdasági tudást igényli, illetve mind a mikro, mind a makro érdeklődésűek számára hasznos.

Hogyan érintették a rendszerváltozáshoz kapcsolódó, illetve azt megelőző gazdasági-társadalmi átalakulások a gazdaságpolitika oktatását?

Ahogy említettem, a gazdaságpolitika mint diszciplína némileg sajátos, és ez a sajátossága később az egyetemi átalakulásnál hátrányt is okozott. Ugyanis, a gazdaságpolitikát – vagy ahogy ebben a teremben, ahol most beszélgetünk, nevezték: a népgazdaság tervezését – nehéz a szokásos mikro- és makrogazdasági, vagy később az üzleti és közgazdaságtudományi elhatárolásba beleilleszteni. Amit harmincvalahány évvel ezelőtt népgazdaság tervezése néven oktatták, nem

volt más, mint a tervgazdasági rendszer gazdaságpolitikája, hiszen a tervgazdaság nyelvezete tervezési volt, tehát a gazdaságpolitika művelése is tervezési keretek közepette és ilyen fogalmi nyelvezet mellett történt. Ötéves terv, éves terv, költségvetési terv, monetáris tervezés, illetve a központi tervezés és a vállalati tervezés kapcsolata. Ez utóbbi volt az én első személyes kutatási témám a Tervgazdasági Intézetben. És mint említettem, ez a kettősség rendre visszaköszött az elmúlt 40 évben: a mikro-szint és a makro-szint közötti, azokat átfedő kutatásokat végeztem.

A vállalat és a központi állam problematikája persze óriási változásokon ment át. Aki minket olvas, kiválóan tudja, hogy a magyar tervgazdaság 1968 óta egészen más volt, mint a korábbi szovjet típusú, úgynevezett terv-lebontásos szisztéma. Az eredeti rendszerben az irányítási struktúra tetején állt a Tervhivatal, Árhivatal, majd jöttek az ágazati minisztériumok, amelyek az állami vállalatoknak, üzemeknek megadták a termelési tervet tonnában, darabban. Ez 1968 után már nem volt. Létezett ehelyett az indirekt tervezés, ami inkább pénzügyi ösztönzőkkel és fegyelmezőkkel terelte az állami tulajdonban lévő vállalatokat, amelyek bizonyos operatív, sőt stratégiai önállóságot élveztek (bár nem mindig lehetett azt a helyzetet élvezni). Tehát azt nem mondták meg a felső tervezési szintről, hogy hány buszt kell gyártani. Ugyanakkor lehetett tudni, hogy a Szovjetunió vagy az NDK számára az államközi csere-megállapodás keretében mennyit muszáj gyártani, ám ami ezen felül eladható, mondjuk Latin-Amerikában dollárért, azt eladták, az érte kapott valutát az Ikarus vállalat hazahozta, abból tudott technológiát fejleszteni, próbálva versenyképesnek maradni az összes piacán, beleértve a nyugati piacokat is. Ez a társadalmi-gazdasági rendszer és benne e sajátos gazdálkodási kultúra 1989-90-ben egyszer csak véget ért. Hirtelen megszűnt a tervgazdaság mint rendszer, a szocializmus mint társadalmi alternatíva. Maradt egy legény a gáton: a szabad piac, a „free market”. Én ezt a kifejezést nem használom, de az amerikai hallgatóim egy szuszra mondják, hiszen így tanulták: szabadpiaci gazdaság. Most persze egészen furcsa Trump elnöksége idején free marketről beszélni, amikor ő az acélra és alumíniumra, meg a mosógépekre és napelemekre kivetett külön vámokkal akarja visszanyomni az Egyesült Államok strukturális külkereskedelmi egyensúlyhiányát.

Mindenesetre 1989-90-ben tényleg beütött a szabadpiaci korszak. Ahogy Fukuyama, az amerikai társadalomtudomány sztárja írta akkoriban: véget ért a történelem („The end of history”). Hát én sejtettem, hogy nem fog véget érni a történelem, ám hogy ilyen címmel könyvet lehetett írni, mutatja, hogy egyetlen ideológia, egyetlen közgazdaságtan és így elvileg egyetlen gazdaságpolitika maradt a világban: ami lényegében szabadpiaci gazdaságpolitika. Azért kell innen indítani, mert a Népgazdasági Tervezési Tanszék, amelynek megszűnte után létrejött a Gazdaságpolitika Tanszék, azzal találta magát szembe, hogy a meghatározó nézetrend szerint az állam szerepe legyen minél kisebb. Ennek a felfogásnak hirtelen sok híve lett. Azért mondom, hogy lett, mert számosan átmentek a damaszkuszi úton: a tervgazdaság híveiként indultak el, de az út végére a szabályozatlan piacgazdaság híveiként érkeztek meg. Erről megvan a véleményem, igazából akkor is azt gondoltam, hogy az állam nagyon fontos intézmény, bármit gondolunk a szocializmusról, kommunizmusról, kapitalizmusról.

Engem 1990 és 1998 között ez a nagyon fontos intézmény 8-9 évre kiragadott az egyetemi és kutatói közéletből. Ebből egy másik pályafutás lett: kormányzati, illetve nemzetközi. 1990-ben parlamenti képviselő, majd ipari és kereskedelmi miniszter lettem, aztán a nemzeti bankhoz kerültem, illetve onnan idő előtt a londoni nemzetközi újjáépítési és fejlesztési bankba. A miniszterség alatt nem volt idő szakmát olvasni vagy az egyetemi átalakulási folyamatot figyelemmel kísérni. Az MNB-ben azért már tudtam valamelyest a szakirodalmat követni, a hazai vitákat is

figyeltem. Aztán amikor 1995-től az EBRD-ben, Londonban ültem, már több időm maradt, hiszen igazgatótanácsi tagként napi ügyvezetői felelősségem nem volt, tehát tudtam követni a folyamatokat. Azt lehetett látni, hogy keresi a helyét az a kultúra, amit ma gazdaságpolitikai kutatásnak és oktatásnak nevezünk. Kereste a helyét, mert a megelőző időszakban kiemelt státusza volt, és az persze odaveszett. Még a rendszerváltozás előtti időkben a Népgazdasági Tervezési Tanszék a maga fontossága miatt mindig is vonzó volt a tehetséges, törekvő fiatal embereknek. A tanszéken olyan emberek tanítottak, dolgoztak, mint Németh Miklós, későbbi miniszterelnök vagy Hoós János, a Tervhivatal államtitkára, Kemenes Ernő, aki a Tervhivatalnak elnöke volt a rendszerváltozás idején és szociálpolitikával is foglalkozott. Ide tartozott már nyugállományban Hetényi István, akit mi Hetényi Pista bácsinak mondtunk, a volt pénzügyminiszter. Ő az 1990 előtti rendszer legelismertebb pénzügyi vezetőjének számított, emellett a Közgazdasági Társaság tervgazdasági (mai fogalmakkal: gazdaságpolitikai) szakosztályának elnöke volt. Azért említem meg ezt a funkcióját külön, mert éveken keresztül én voltam a szakosztály titkára, így közelről dolgoztam vele. Ezek a fontos személyiségek a gazdaságpolitika diszciplinájának külön súlyt adtak.

Amikor a rendszerváltozás megtörtént és hazánk átalakult, pontosabban visszaalakult piacgazdasággá, akkor teljesen értelemszerűen a rendszerfüggő diszciplinák visszakerültek a helyükre. Persze amilyen az élet, kicsit el is felejtkeztek az állami szerep és az állami gazdaságpolitika témájáról, annak oktatásáról. Érvelni kellett a fontossága mellett. Tulajdonképpen mind a mai napig érvelni kell, hogy miért fontos, hogy egy közgazdász egyetemista tudja, hogy miként csinálják a monetáris politikát, hogy mit fed az a szó, hogy költségvetési fejezet. Gondolhatná az illető, hogy neki nincs azzal dolga mondjuk a Coca-Cola termékmenedzsereként. Ám azért ha a cége kap a nyakába egy nem várt adófajtát a költségvetés állapota miatt, akkor nem ártana átlátnia az összefüggéseket, amelyeknek kiinduló oka az volt, hogy a költségvetésben valami aránytalanság támadt. Szóval ezt a vitát a gazdaságpolitikai tudás fontosságáról és a gazdaságpolitikai diszciplína értelméről az elődjeimnek le kellett folytatniuk.

Hogyan került vissza az Egyetemre, illetve a Gazdaságpolitika Tanszékre?

Magyarországra 1998-ban tértem vissza Londonból, az egyetemünkre pedig 2000 tájt. Hazatérésemet követően a Veszprémi Egyetemen lettem kutatóprofesszor, ott tartottam közgazdaságtan órákat műszaki menedzser hallgatóknak. Akkor azt gondoltam, hogy majd egy új, nem politikai életet kezdek. Közben Veszprémben közgazdaságtant tanítottam, oktattam a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karán is jogászoknak mikro- és makrogazdaságtant. Akkor ért el Chikán Attila megkeresése. Ő volt a rektor, és a dilemmája a következő lehetett: ez a tanszék és ez a gondolati kultúra az új egyetemi struktúrába nehezen illeszthető be. Az amerikai tipológiában van mikro, van makro, de nem nagyon található gazdaságpolitika. Talán nem így mondta, ez inkább az én kommentárom, de úgy éreztem, hogy az egyetemi struktúrát formálók az amerikai típusú oktatási rendszert mintának véve észlelték, hogy a bevett gyakorlat szerint van mikro, van makro, van nemzetközi pénzügyek, de gazdaságpolitika mint ilyen nincs. Máshol is tanítanak monetáris politikát, ám a pénzügyek keretében, tanítanak külkereskedelmi politikát a nemzetközi gazdaságtanon belül, és tanítanak politikai döntéshozatalt a társadalomtudományi fakultáson. De gazdaságpolitikát nem, legfeljebb német egyetemen, francia egyetemen. Ám akkor a mi világunk az angolszász korszakában élt, ezt érdemes felidézni. 1990-ben ránk szakadt az angolszász világ, és abban a korszakban tényleg magyarázni kellett, hogy mi az a gazdaságpolitika. Mindenesetre Chikán Attila talán elmondta, talán nem mindezt, már nem emlékszem

pontosan, de az üzenetének az volt a lényege, hogy ha talál egy alkalmas és vállalkozó kedvű embert, akkor ezt a tanszéket megtartja, ha nem, akkor egy rokon profilú makrogazdasági tanszékkel összevonja. Én erre azt mondtam neki, hogy érdekel a tanszék, és szívesen jövök, ha a vezetői pozíciót meghirdetik, de ettől függetlenül is azt gondolom, ez a gazdaságpolitikai kultúra elég speciális, jobb megőrizni.

Személyes történetem itt véget is ér, illetve más értelemben itt kezdődik, mert akkor a pozíciót megpályáztam, megnyertem. 2000-től mindaddig vezettem a tanszéket, amíg Andor László át nem vette. Azokat a kis harcokat továbbra is meg kellett vívni, hogy miért fontos a gazdaságpolitika oktatása, mi legyen a tartalma. Ami a tartalmat illeti: a magyar, sőt mondhatom tágabban: kelet-közép-európai, vagy még tágabban a peremhelyzetű gazdaságokban az állam gazdasági szerepe jelentős. Jelentősebb, mint ott, ahol nagyon erős magángazdasági szektor van. És ha az állam gazdasági szerepe jelentős, akkor az állam gazdasági döntéshozatalának a tanulmányozása fontos ügy. Ebből adódik, hogy nekünk meg kell tanítanunk a hallgatókat, akik nagy többségükben policy taker és nem policy maker helyzetben végzik majd munkájukat. Tehát nem leendő pénzügyminisztereket képzünk. Került ki az egyetemünkről pénzügyminiszter, államtitkár, magas állású kormánytisztviselő, de nem ez a meghatározó célközönség. Sokkal többen vannak azok, akik közgazdasági munkájuk során majd elszenvedik a gazdaságpolitikát, de éppen ezért tudniuk kell, hogy miért kapnak a nyakukba mondjuk egy válságadót, vagy ha az ország a Valutaalaphoz fordul, miért kap kemény gazdaságpolitikai kondíciókat. Mi az állami döntéshozatalnak a logikája, és ő maga üzleti döntéshozóként miként készüljön fel minderre.

Ez igazából az a szakmai küzdelem, amely során a tanszék átalakulva, folyamatosan igazodik a szakmai és társadalmi változásokhoz, egyben egy saját diszciplínát képviselve. A gazdaságpolitika mint közgazdasági diszciplína komoly nemzetközi tudományos alapokon nyugszik, van nemzetközi elméleti irodalma. Ám az intézményeinek lehetnek sajátos nemzeti vonásai. Mondok egy példát: a magyar versenyhivatal máskor jött létre, mint a román, a rendszerváltozás során a magyar tőzsde máskor és másként született újra, mint a szlovén tőzsde. Tehát az intézmények mások, és természetesen a nemzeti gazdaságpolitikák is mások. Ezért nekünk az elméletet, az intézményeket is, és a gazdaságpolitikai döntési gyakorlatot (policy making) is tanítanunk kell. A tárgyaink is így épülnek fel, és azt gondolom, hogy ezek a tárgyak nagyon hasznosak mindenkinek, különösen annak, aki a közpolitikával valamilyen formában érintkezni akar, akár az üzleti életben, akár a közszektorban helyezkedik el.

Hogyan kezelte a tanszék azokat a gazdaságpolitikai rendszer- és szemléletváltásokat, amelyeket Magyarország megélt az elmúlt évtizedekben?

Az egyik részét már említettem, az 1960-as, '70-es, '80-as években a gazdasági reform szelleme lengte be a tanszéket: az államnak a stratégiai kérdésekben meghatározó szerepe van, de az eszközei indirektek, pénzügyi jellegűek. Ennek megfelelően tehát azokat a szakpolitikákat, amiket most monetáris politikának, költségvetési politikának, versenypolitikának (akkoriban inkább szerkezeti politikának) nevezünk, a Tervtanszéken tanítani kellett. 1990 után a gazdasági és a politikai szerkezet átalakulásával nyilván előre lépett a pénzügyi politika, tehát a monetáris és fiskális politika. Az már erőforrás kérdése is, hogy tudja-e a tanszék oktatni a regionális politikát, a szociálpolitikát, mennyit vállal a nemzetközi kapcsolódás gazdaságpolitikájának műveléséből. Továbbá az is izgalmas ügy, hogy a gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai mainstream, fő sodor oktatásán kívül mennyire tudunk belemenni a magyar sajátos átalakulás vonatkozásaiba.

A rendszerváltozás sajátos gazdaságpolitikai dilemmáit a bőrükön érezték mindazok, akik ezt a tárgyat tanították, így külön szaktárgy híján is beépül ez a vonatkozás az oktatásba.

A gazdaságpolitika mint diszciplína együtt mozog a közgazdaságtudományok azon nagy vitáival, amelyek azt firtatják, hogy mennyire racionális az egyén, mennyire racionális az állam, lehet-e optimális szabályokat felállítani: „rules versus discretion”. Óriási irodalma van. Vannak szabályok, amelyeket helyes előre kidolgozni és betartatni, de van helye a diszkrecionális döntésnek, az adott helyzetre adott válasznak. Nagy téma, hogy miként befolyásolja a gazdaságpolitika-csinálást az, hogy meg kell felelnie a demokratikus imperatívuszoknak. Fellépnek továbbá olyan összefüggések, mint az időbeli inkonzisztencia: egyszer megalkotnak egy megfelelő szabályt, ám az idővel nem lesz jó, hozzá kell nyúlni a szabályokhoz. Ezek a világ közgazdaságtudományában lezajló mély gazdaságtudományi viták, amelyek a magyar kontextusban is megjelentek, és ezekre, úgy gondolom, reagált az oktatásunk. Ha megnézzük a gazdaságpolitikai tárgyak tartalmát, szerkezetét, akkor ez kimutatható.

Közben nagyot változott a magyar gazdaságpolitika, ami kihatott az oktatásra. A nemzetgazdasági szintű döntéshozatalba az EU-tagság miatt számos uniós vonatkozásnak be kellett épülnie. Minden szakpolitikánál meg kell felelni a közös szabályrendszernek: az adórendszernek illeszkednie kell az európai direktívákhoz, a monetáris politikának be kell számíttania, hogy Magyarország előbb vagy utóbb az eurózóna tagja lesz. A beszélgetés pillanatában ez nem látszik világosan, de akár még az is elképzelhető, hogy mire ez a beszélgetés megjelenik, a magyar politikának leesik a tantusz: ha most elszalaszt egy vonatot, a következő csatlakozást nem fogjuk elérni. Itt mindenesetre azt akartam csak jelezni, hogy a tantárgy oktatásában és a munkatársak érdeklődésében erőteljes európai vonulat jelent meg. Ez nem fedi át feleslegesen a máshol tanított európai tárgyakat; más tanszékeken, más karokon rengeteg európai tárgy indult el, de azok Európát magát nézik, vagy esetleg a magyar társadalom egésze felől és kevésbé a gazdaságpolitikai döntéshozatalból indulnak ki.

Rengeteget alakultak az oktatási módszerek és a tantárgyaink is. Olyan tárgyak kerültek be, amelyek reagálnak a döntési gyakorlatra, ilyen a gazdaságpolitikai döntések nevű tárgy, és emellett tanítunk gazdaságpolitikai intézmények című tárgyat is. Szeretném, ha a legfőbb intézményekről mindenki tanulna, aki egyetemi diplomát szerez. A gazdaságpolitikai döntésekkel megismerkedni sem árt, egyébként az népszerű tárgy szokott lenni. Mindkettő nemcsak azoknak való, akik az állami szektorban szeretnének tovább tevékenykedni.

Még annyit el kell mondani, hogy kis tanszéken az egyéni kutatói érdeklődésnek nagy a jelentősége. Ha nagyobb tanszék működne, akkor a területi vonatkozás oktatását is vállalhatnánk. Most nincs, aki ezzel foglalkozzon, ezt tanítsa. A K+F is igen fontos állami stratégiai tevékenység, erre sincs most éppen emberünk. Az ilyen viszonylag kis tanszéknek az egyik hátránya, hogy sok órát kell tartani, és nem tudunk minden területet lefedni. De éppen emiatt, mivel tudjuk, hogy nem tudunk minden területet lefedni, sok vendégelőadóval, meghívottal dolgozunk. Ez azért jó, mert akit meghívunk, a legfrissebb tapasztalatát hozza, és a hallgatók ezt értékelni szokták.

A jövőt illetően felmerülhet a kérdés, hogy ha az egyetem egésze az üzleti irányba fordul, akkor vajon a gazdaságpolitikai szakmakultúra benne marad-e a core-ban? Miután a modern üzletvitel során sok stakeholdert, érintettet kell figyelembe venni, így a sikeres cégvezetéshez roppant fontos az állami és az államok feletti szereplők ismerete. Csak az tud jó üzleti döntést hozni, aki érti az őt érő állami döntéseket, azok motívumait, ismeri az intézményeit, azok törvényi előzményeit, megismerte az intézményelemzés technikáit. Ez bizony mindenkire ráfér:

ez olyan tudásanyag, amit mindenkinek egyszer valahol meg kellene tanulnia gazdasági képzése során. Lehet alapfokon, ekkor tágítja a világgképét, és mesterfokon, amikor a hallgató már tudja, hogy milyen terület felé orientálódik, ez esetben a terület speciális szabályozási, állami befolyásolási intézményeit és mechanizmusait kell kiismernie. Nem tudom elképzelni, hogy valaki jó közép- majd felsővezető legyen, ha nem érti azt, hogy mondjuk a Brexit-folyamatot mi indította el, és az hogyan fog kihatni egy sor ország kereskedelempolitikájára, munkaerőpolitikájára, pénzügypolitikájára. Ez csupán egyetlen példa, de most éppen a vámháborúk villámjai csapkodnak körülöttünk, roppant fontos megérteni az állami politikáknak az egymásnak feszülését. Csak bízni tudom a jövő egyetemi döntéshozóit, hogy vegyék igénybe ezt a szaktudást, ezt a sajátos szakmai kultúrát.